

СПЕЦЫФІКА АДЛЮСТРАВАННЯ МАСТАЦКАЙ ДЭТАЛІ Ў ТРЫЛОГІІ ЯКУБА КОЛАСА «НА РОСТАНЯХ»

Адна з яскравых адметнасцей таленту класіка беларускай літаратуры Якуба Коласа – уменне бачыць усё багацце навакольнага свету ў найменшых праявах, дэталях. Пісьменнік з магутнай народнай асновай, глыбокай жыццёвай філасофіяй, ён стварае свой нацыянальны вобраз свету, дзе знаходзяць месца не толькі глабальныя карціны рэчаіснасці, але і эпізядычныя прадметы, якія таксама не трацяць сваёй значнасці. Такі эфект дасягаецца ім у многім дзякуючы выкарыстанню мастацкай дэталі, якая дазваляе адным штрихом, як адным мазком пэндзля, стварыць стварыць цэлы вобраз, аб'ёмны, напоўнены глыбокім сэнсам. Дзякуючы мастацкай дэталі можна паказаць маштабнасць некаторых з'яў, калі разглядаць маштабнасць не як колькасную, а якасную катэгорыю.

Добра пра мастацкую дэталю некалі сказаў французскі пісьменнік Г. Флабэр: «Дэталю – страшэнная рэч, асабліва для тых, хто, як я, любіць дэталі: каралі збіраюцца з жамчужын, але трымаюцца на нітцы; майстэрства ў тым, каб, нанізваючы жэмчуг, не згубіць ніводнай жамчужыны і не выпусціць з рук ніткі» [цыт. па: 5, с. 22]. Акадэмік І. Навуменка, у сваю чаргу, падкрэсліваў выключнае ўменне Якуба Коласа карыстацца мастацкай дэталлю; дакладнымі і характэрнымі дэталямі пісьменнік вылеплівае мастацкія вобразы, стварае тыя абставіны, у якіх дзейнічаюць яго героі [5, с. 22]. Сярод вялікай колькасці мастацкіх дэталей у творах пісьменніка трэба асаблівым чынам выдзеліць колераабазначэнні. Вызначым выяўленчую і сэнсаўтваральную ролю колеру як мастацкай дэталі ў трылогіі «На ростанях».

Найперш як трапная мастацкая дэталю колераабазначэнне ўжываецца пры характарыстыцы прадметаў. Сярод вялікага арсеналу рэчаў, якімі Якуб Колас акружае сваіх герояў, спынімся спачатку на адной з тых, якая непасрэдна звязана з існаваннем беларуса, з'яўляецца неад'емным кампанентам нацыянальнай культуры. Гаворка ідзе пра стол. Беларускі даследчык Я. Ленсу падкрэслівае, што «стол з'яўляўся нейкім сімвалічным сакральным цэнтрам, вакол якога абарочвалася ўсё хатняе жыццё. У народзе казалі нават пра аналогію: стол у хаце – алтар у царкве, бо вызнавалі, што праз стол у чырвоным куце, пад абразамі, узнікае сувязь з Богам, з небам» [3, с. 52]. Такім чынам, у мікракасмичным сэнсе стол – цэнтр хаты, у макракасмичным – цэнтр Сусвету. Таму стол спрадвечу быў прадметам асаблівага ўшанавання [6, с. 501].

Падкрэсліваючы асаблівы статус стала ў сістэме прадметаў, які напаўняюць дом, Колас акцэнтуюе ўвагу толькі на адной дэталі – белы абрус, якім засланы стол: *«Пакой быў прасторны, чысты, акуратна выбелены. Каля аднае сцяны стаяла канапа і вялікі прасты стол каля яе, засланы белым настольнікам»* [1, с. 45]. Абрус мае непасрэдную функцыянальную сувязь са

сталом [3, с. 53]. Белы колер традыцыйна ў славянскай культуры мае сакральнае значэнне, з'яўляецца сімвалам добра і прыгажосці, чысціні, шчырасці, боскай прыналежнасці, аблюстраваннем духоўнасці [2, с. 40]. Адсюль зразумела, чаму белы абрус упрыгожвае стол нават у звычайны дзень, прыносіць утульнасць у штодзённы побыт: *«Насупраць увахода стаяў стол, накрыты белым абрусам, а на стале ўжо весела па шумліваў самаварчык, ведучы няўпыйнну гутарку»* [1, с. 132]. Ужыванне такога колераабзначэння скіравана на тое, каб зрабіць яго сэнсавым цэнтрам апісанай карціны. Трэба адзначыць, што розныя падрабязнасці ў апісанні вельмі важна выкарыстоўваць у сукупнасці. Яны якраз «дапамагаюць стварыць больш поўную характарыстыку таго, што паказваецца: кожная падрабязнасць падае якую-небудзь рысу, чым дасягаецца паўната адлюстравання» [4, с. 224]. Колас асабліва паэтызуе высокую культуру сялянскага жыцця, стварае ўражанне ідэальнага існавання: *«Там стаяла многа вазонаў, кветак, дужа пашыраных у сялянскім абыходку. У хате была прохаладзь, стаяў своеасаблівы пах і наогул чыстае наветра. Паміж фікусаў утульна прымайстраваўся стол, засланы белым абрусам»* [1, с. 704].

У некаторых выпадках для ўзмацнення мастацкага ўражання пісьменнік у адным кантэксце выкарыстоўвае некалькі азначэнняў, што набываюць сінанімічнае значэнне, напрыклад, характарыстыкі «белы» і «чысты»: *«Просторная і светлая зала была ўбрана чысценька і акуратна <...> Сталы і столікі былі засланы чыстымі настольнікамі і настольнічкамі. Крэслы стаялі ў парадку. На сценах віселі розныя малюнкі ў прыгожых асадках. Па кутках залы стаялі круглыя столікі пад белым кружавам: на століках ляжалі альбомы для фатаграфій. На вокнах вазоны розных гатункаў. Адным словам, на ўсім быў відзен адбітак дзявочага прызору і акуратнасці»* [1, с. 27].

Вяртаючыся да апісання стала, адзначым, што ў трылогіі Коласа гэты прадмет можа несці і зусім іншае сэнсавое напавненне. Напрыклад, у кабінёце чыноўніка мы бачым зусім іншую карціну: пісар сядзіць за сталом, засланым зелёным сукном. Пісьменнік засяроджвае ўвагу на дадзеным факце: *«Зборная была прасторная, як абора. На процілежным яе канцы, на ўзвышшы, адгароджаным балясамі, стаяў вялікі стол, абіты зялёным сукном, а за сталом на шырокім крэсле засядаў сам пісар»* [1, с. 24]. Дзякуючы колеравай дэталі прадмет набывае ў святле аўтарскага светаўспрымання супрацьлеглае значэнне, пазбаўленае той святасці, на якую ўказвае белы колер. У варожым свеце рэч страчвае свой сакральны сэнс і ператвараецца ў нейкую падручную прыладу, сродак, які ўспрымаецца проста як неабходны ва ўжытку чыноўніка.

Бясспрэчны камфорт у інтэр'ерах, якія апісвае Колас, стварае лямпа пад вялікім абажурам. Ён заўсёды белы або светлы. Гэта таксама падкрэслівае пісьменнік. Дэталі стварае асаблівы настрой пры ўспрыманні карцін, створаных аўтарам: цёплых, блізкіх сэрцу, па-сапраўднаму дамашніх. У адным з эпізодаў Андрэй Лабановіч паказаны якраз у такой абстаноўцы. Здаецца, уяўленне пра інтэр'ер складаецца з некалькіх прадметаў, лёгкіх

штрыхоў, аднак усё апісана вельмі пранікнёна: адчуваецца глыбокая эмацыянальная ўзрушанасць і пісьменніка, і яго героя, які ад гэтага адчування не можа ніяк заснуць, што прыводзіць да ўзрушанасці і чытача. Светлы абажур лямпы у дадзены момант – нейкі цэнтр мікрасвету, якім з’яўляецца ў дадзеным выпадку невялікі пакой. Аднак яго межы не акрэслены. Гэты Сусвет настолькі вялікі, на колькі такім ён уяўляецца Лабановічу. Лямпа, што нясе святло, і разгорнутая кніга ствараюць настолькі непадробнае адчуванне спакойнай, практычна ідылічнай карціны існавання: *«Старожка ўжо злёжку пахравала ў кухні на печы, а Лабановіч усё яшчэ не лажыўся. На сталё гарэла лямпа пад светлым абажурам і ляжала разгорнутая кніга, якую чытаў настаўнік»* [1, с. 12]. Класік надзвычай пранікнёна апісвае нuanсы побыту, што складаецца ўражанне, нібы абажур, святло, якое сыходзіць ад лямпы, захіне ад любой жыццёвай нягоды. Камфорт, створаны пры дапамозе святла, кантрастуе з начной цемрай за вокнамі хаты: *«Яму было прыемна пачуваць, што ён цяпер у гэтым цёплым і прытульным пакоіку, дзе прыветна і так мнагазначна гарыць лямпа пад белым абажурам, дзе ўсё так ціха і спакойна і нішто не перабівае думак. І тут жа паспагадаў ён і тым падарожным, якім так ці іначай прыходзіцца ехаць або ісці ў гэты глухі час ночы па цёмных і гразкіх дарогах, праз брады і грэблі сярод лясоў і балот»* [1, с. 13].

Трэба адзначыць, што часам пісьменнік выкарыстоўвае і няўласна колеравыя характарыстыкі, выклікаючы пэўныя асацыяцыі, што збліжаюць людзей на падсвядомым (генетычным, этнічным) узроўні: *«На адным канцы століка ляжаў загорнуты ў даматканы абрус акраец хлеба»* [1, с. 628]. Пры ўзгадванні слова «даматканы» ў беларуса ў свядомасці ўзнікае нейкі вобраз, рэч менавіта такой якасці (абрус, рушнік), што суадносяцца з нейкім колерам, які маюць вытканыя рэчы і які бывае не заўсёды проста апісаць іншымі словамі, аднак яго даволі проста ўявіць носьбітам пэўнай культуры, у дадзеным выпадку – беларусам. Народная свядомасць узвышае простую даматканую рэч, надае ёй сакральны статус. Разам з найвышэйшай для беларуса каштоўнасцю, апірышчам яго існавання – хлебам – даматканы рушнік (абрус) з’яўляецца сапраўдным сакрамантам, увабраўшым у сябе ўсю глыбіню народнай культуры, народнай філасофіі і думкі: *«Дык давай, Янка, вып’ем за тых, у каго, як сакрамант, ляжыць на сталё акрайчык хлеба, з такою любасцю і пашанаю загорнуты ў просценькі даматканы абрусік»* [1, с. 629]. Пільная ўвага пісьменніка да такога кшталту вобразаў і пры гэтым засяроджанасць на пэўных колерах звязана якраз са «здольнасцю і ўменнем індывідуальнага мастацкага бачання навакольнага свету, з увасабленнем светапогляду ў мастацкіх формах» [4, с. 224]. У гэтым праяўляецца адна з граней мастацкага таленту Коласа – эпіка, знітаванага з зямлёй, народнай культурай і філасофіяй, – майстэрства глыбокага асэнсавання з’явы праз дакладнасць апісання, калі з мастацкіх дэталяў, асобных адзінкавых характарыстык ён стварае аб’ёмны вобраз, які ўтрымлівае ў сабе вялікае мастацкае абагульненне.

Такім чынам, удала выкарыстоўваючы менавіта колеравыя характарыстыкі, Якуб Колас паўстае як вялікі майстар мастацкага слова. Ён падбірае колераабзначэнні прадметаў настолькі дакладна, што яны могуць з'яўляцца сэнсавым цэнтрам усёй апісанай карціны, выражаць настрой, стан душы, асаблівасці эстэтычнага светаўспрымання беларуса і, адпаведна, самога пісьменніка як аднаго з трывалых прадстаўнікоў народнай традыцыі ў беларускай літаратуры і глыбокага самабытнага філосафа. Колер як мастацкая дэталі ў святле літаратурнага твора выступае носьбітам глыбокіх аўтарскіх ідэй на конт асаблівасцей ўладкавання нацыянальнага космасу, тых каштоўнасцей, якія стаяць ля вытокаў існавання беларускага народа.

Літаратура

1. Колас Я. Збор твораў: у 14 т. Т.9.: На ростанях: Трылогія. Мінск, 1975.
2. Конан У. М. Ля вытокаў самапазнання: Станаўленне духоўных каштоўнасцей у святле фальклору. Мн, 1989.
3. Ленсу Я. Жывой рэчы чараўніцтва: Вытокі сімволікі аб'ектаў рэчавага свету беларускага народа // Мастацтва. 1997. № 7. С. 52-55.
4. Мартынава Э. Вялікае ў малым. Мастацкая дэталі ў прозе // Полымя. 1977. № 7. С. 223-232.
5. Навуменка І. Я. З глыбінь народных: Крытычныя эцюды аб творчасці Якуба Коласа. Мінск, 1960.